

Životopis svatého Jana Nepomuckého, vznik legendy a kultu

Bc. Olga Vránková

1. Životopis

- Narození Johánka z Pomuku

Ačkoliv legenda o jednom z nejoblíbenějších barokních světců hýří barvitými podrobnostmi o životě, činech a smrti Jana Nepomuckého, existuje k jeho životopisu velmi málo historických faktů, zejména z počátku jeho života. A přestože známe několik pozoruhodných podrobností, například notářskou značku či autograf veřejného notáře Jana z Pomuku, z historického hlediska nejsme schopni doložit ani přesné datum jeho narození. Tento údaj můžeme pouze velmi přibližně umístit někam do poloviny 14. století, nejčastěji se uvádí datum narození kolem roku 1341 – 1345.

Místem jeho narození byl zcela nepochybně Nepomuk v jihozápadních Čechách, tehdejší trhová ves, náležející cisterciáckému klášteru pod Zelenou Horou, jenž byl založen řeholníky z německého Ebrachu roku 1144. Již před narozením Pomukovým se klášter i vesnice nazývaly jak Pomukem, tak i Nepomukem, později obě jména splynula a po zničení kláštera za husitských válek definitivně převládla podoba Nepomuk. Johánek (Jan), který se sám psal z Pomuku, byl proto v době baroka již jako světec zcela jednoznačně zván Janem Nepomuckým. Ani místo, kde se budoucí světec narodil, určit nedokážeme – ačkoliv návštěvník Nepomuka bude odkazován zcela v souladu s pozdější tradicí na oltářík v barokním chrámu, jenž prý stojí přesně v místech, kde se kdysi nacházela světcova kolébka... S určitostí pouze víme, že otcem Jana Nepomuckého byl Velflín či Volflín, nepomucký rychtář mezi léty 1355 až 1367, kdy pravděpodobně zemřel, neboť v roce 1369, kdy se objevuje poprvé ve veřejných listinách zápis Johánka z Pomuku jako veřejného notáře, se o něm tehdejší klerik pražské diecéze zmiňuje již jako o zemřelém. O matce Jana Nepomuckého nevíme nic, stejně tak jako o tom, kde získal Jan své prvotní vzdělání a kdy z Nepomuku odešel do církevní služby.

- Církevní kariéra

Jak již bylo uvedeno, poprvé se v historii objevuje jméno Jana z Pomuku v polovině roku 1369, a to již s titulem veřejného notáře. Jako takový musel tedy dosáhnout poměrně vysokého vzdělání – ve středověku se sice nevyžadovalo k výkonu notářského povolání právnické studium, ale znalost latiny byla nutností, stejně jako ovládnutí složitých pravidel pro sepisování úředních listin. Lze tedy usuzovat, že kvalifikaci tohoto typu získal Jan v kanceláři pražského arcibiskupa Jana Očka z Vlašimi, jenž měl od Karla IV. právo jmenovat nové císařské notáře. Tento úřad zastával Jan deset let.

Po smrti Jana Očka z Vlašimi na počátku roku 1380 byl Jan Nepomucký potvrzen Janem z Jenštejna (jehož byl přímým podřízeným od roku 1379) ve funkci oltářníka při kapli svatovítské katedrály, zasvěcené sv. Erhardovi a Otýlii, což znamenalo první postup v jeho církevní kariéře. Jan se musel stát co nejdříve knězem, musel totiž kromě latiny a rétoriky ovládat složité liturgické předpisy i zásady křesťanské morálky, musel mít teologické základy a musel být schopen správně udílet jednotlivé kněžské svátosti, mezi nimi křest, manželství a poslední pomazání. Již v době notářského působení se dal zapsat na právnickou fakultu v Praze, kde dosáhl roku 1381 hodnosti bakaláře, načež se vydal studovat na univerzitu do Padovy, kde byl v roce 1386 zvolen zahraničním rektorem a v roce 1387 zde dosáhl doktorátu církevního práva. Ještě téhož roku mu byl tento titul uznán i Pražskou univerzitou.

- Ve službách Jana z Jenštejna

V letech 1389 až 1393 zastával Johánek z Pomuku již tři významné církevní funkce: byl kanovníkem kolegiální kapituly u Sv. Jiljí, od roku 1390 žateckým arcijáhenem (zároveň farářem a kanovníkem vyšehradským) a od roku 1389 generálním vikářem a tedy druhým mužem arcidiecéze a arcibiskupovým zástupcem ve většině správních záležitostí. V této době se stal tedy blízkým, ale víceméně nenápadným spolupracovníkem naopak velmi výrazné postavy české gotiky: arcibiskupa Jana z Jenštejna, jehož vztah s císařem Václavem IV. měl klíčovou roli ve vzniku pozdější legendy o svatém Janu Nepomuckém. Ačkoli se v mladém věku Václav IV. s Jenštejnem přátelili, v době započetí velkého schismatu (tedy tzv. období dvou papežů v letech 1378 – 1418) byl jejich přátelský vztah již minulostí. Jejich roztržky a spory o moc a vliv, zápolení o obsazování far a jiných církevních prebend vyvrcholily na přelomu roku 1392 a 1393. Vytvoření nového biskupství v západních Čechách, jehož hospodářskou základnu by tvořily statky kladrubských benediktinů, mělo oslabit moc arcibiskupa a stát se prebendou pro královny oblíbence. Lze jej proto pokládat ze strany královského dvora bezesporu za útok, sloužící k oslabení arcibiskupových pravomocí. Způsob byl jednoduchý: po smrti představeného kláštera neměl již být žádný nový představený volen a opatství mělo tak být připraveno pro záměry krále.

Ke smrti opata Racka však došlo v době, kdy král pobýval na lovu v Žebráku. Mniši obratem zvolili ze svého středu nového představeného – Olena, a tuto volbu záhy prostřednictvím Johánka z Pomuku a za přítomnosti svědků v arcibiskupské kanceláři na Malé Straně dne 10. března 1393 arcibiskup Jan z Jenštejna potvrdil. Král se o volbě nového opata dozvěděl se zpožděním několika dnů. Tento akt pochopitelně Václava IV. velmi pobouřil a arcibiskup, který si byl závažnosti a důsledků onoho právního aktu velmi dobře vědom, uchýlil se raději na svůj roudnický hrad, kam ho následovali také oficiál Mikuláš Puchník (kanovník, generální vikář, právníký teoretik a mistr práva na Karlově univerzitě) a Johánek z Pomuku.

- Zatčení a útrpný výslech

V té době však měl v Praze začít významný křesťanský svátek, vyhlášený římským papežem speciálně pro Čechy, a tím bylo tzv. „Milostivé léto“, jehož zahájení vyžadovalo přítomnost arcibiskupa v Praze. Král proto vyslal pro arcibiskupa posly, kteří jej měli přimět k návratu do Prahy. Shodou okolností byl právě Johánek z Pomuku mezi těmi, kdo přemluvili Jenštejna k návratu. Arcibiskup se měl v Praze sejít s králem ke smírné schůzce v komendě johanitů na dnešním Velkopřevorském náměstí, kam se dostavil v doprovodu svého hofmistra, rytíře Něpra z Roupova, oficiála Mikuláše Puchníka, míšeňského probošta Václava Knoblocha a generálního vikáře Johánka z Pomuku.

Václav IV., údajně posilněn alkoholem, však vydal příkaz k jejich zatčení a pouze Janu z Jenštejna se podařilo uniknout a vrátit se do svého paláce a následně uprchnout na hrad Kyšperk (Supí Horu) u Teplic. Jeho úředníci však byli zatčeni a podrobeni výslechu v kapitulní síni Hradu a následně dopraveni na staroměstskou radnici, kde došlo k dalšímu výslechu a kde zůstal uvězněn hofmistr Něpr. Zbylí tři kněží skončili ve vězení ve Staré rychtě (dodnes stojící dům na rohu ulic pražských ulic Rytířské a Na můstku), kde byli večer podrobeni útrpnému výslechu včetně „štosování“, tedy mučení svázáním rukou za zády a vytahováním mučeného za taktó svázané ruce po žebříku vzhůru, čímž došlo k vykloubení horních končetin v ramenou, a to za přítomnosti krále. Při mučení Johánka z Pomuku a Mikuláše Puchníka údajně sám Václav IV. asistoval, katovi pacholci pálili kněží pochodněmi do boků a slabin, doktoru Johánkovi navíc nasadili palečnice. Není však jasné, proč Václav IV. upustil od mučení Václava Knoblocha a nikde také není doložen důvod mučení. Nevíme ani, co se vlastně panovník tímto způsobem chtěl od arcibiskupových podřízených dozvědět, ani co se skutečně dozvěděl.

Jisté je, že postupem času si pravděpodobně král uvědomil možné následky svého konání, a protože výslech zjevně k ničemu nevedl, ostatně Johánek z Pomuku byl v té době podle všeho již

v bezvědomí, rozhodl se Václav IV. výslech ukončit. Přestože několikrát chtěl všechny zajatce původně utopit (podle pozdější Jenštejnovy stížnosti *Acta in curia Romana*), Václav Knobloch i Mikuláš Puchník podepsali před narychlo přivolaným notářem přísahu, kterou se zavázali neprozradit nic ani o královském zatčení, ani o tom, že byli mučeni. Jan z Pomuku už takové přísahy nebyl schopen. Byl tedy sňat ze žebříku a pravděpodobně někdy v době, kdy byl svazován do kozelce, nebo o něco málo později, kdy byl vlečen ztemnělými uličkami Starého města k mostu přes Vltavu, generální vikář zemřel. Kolem deváté hodiny večerní 20. března 1393 tak katovi pacholci svrhli do Vltavy už jen jeho bezvládné tělo. Příčinou smrti Jana Nepomuckého bylo podle antropologického a lékařského výzkumu jeho pozůstatků, prováděného týmem Prof. MUDr. Emanuela Vlčka, DrSc., tupé poranění lebky s bezvědomím. Vzhledem k tomu, že jeho tělo vyplavalo (podle doložených zpráv) na hladinu až za čtyři týdny, z čehož je zřejmé, že v plicích bylo minimální množství vzduchu, lze z hlediska soudně lékařského usuzovat, že do vody bylo vhozeno již mrtvé tělo.

- Mučednická smrt doktora Johánka

Tímto způsobem, tak neuvěřitelným a politováníhodným, tedy končí život skutečného člověka, o kterém historie hovoří velmi málo (paradoxně nejvíce o jeho posledních dnech života). Končí život generálního vikáře, inteligentního, vzdělaného, poctivého, loajálního a svědomitého arcibiskupského úředníka, muže, který zřejmě nevynikal žádnými mimořádnými schopnostmi, zato však pragmatičností. Muže, o němž nám není známo ani to, zda a do jaké míry byl vůbec zasvěcen do politického konání svého nadřízeného Jana z Jenštejna (i přesto, že snad mohl při potvrzování volby kladrubského opata předpokládat královu reakci). Nezbyvá než konstatovat, že tento muž nezemřel kvůli vysokým a ušlechtilým cílům ani jako účastník spiknutí proti králi, ale kvůli tomu, že vykonal přesně a podle pokynů svého nadřízeného svou úřední povinnost. To však nijak neumenšuje nepochopitelnou krutost činu Václava IV. a jeho podíl na Janově smrti, ani nesnižuje její tragičnost.

Osudy mrtvého těla generálního vikáře lze rekonstruovat poměrně snadno. Janova smrt i s uvedením data je zaznamenána některým z písařů v Soudních aktech pražské konzistoře v latinské poznámce na okraji knihy. Podle těchto dochovaných záznamů katovi pomocníci svrhli Jana z mostu do Vltavy 20. března 1393 o deváté hodině večerní. Dne 17. nebo 18. dubna (tyto údaje se různí), tedy přibližně za čtyři týdny, vyplavalo jeho tělo na hladinu, pravděpodobně na nejbližší vltavské mělčině, severně od pražského mostu po proudu řeky v blízkosti někdejšího cyriackého kostela sv. Kříže Většího. Tělo našli pravděpodobně místní rybáři a pohřbili jej v kostele při tomto klášteře v nynější Dušní ulici, zbouraném v roce 1890. Jak dlouho bylo přesně tělo Jana Nepomuckého u cyriaků uloženo, nevíme, nelze ani přesně říci, zda bylo pohřbeno přímo v kostele nebo na kostelním hřbitově. Vzhledem k tomu, že však existuje záznam v Soudních aktech pražské konzistoře o tom, že Mikuláš Puchník nechal dne 22. listopadu 1396 sloužit mši „*za duši dobré paměti pana Jana Pomuka, doktora dekretů a kdysi arcijáhena Žateckého*“, můžeme poměrně přesně odvodit, že ke dni 22. listopadu 1396 tělo Jana z Pomuku přenesli do hlavního chrámu země české – do svatovítského kostela. Zde ostatky pohřbili do hrobu, vyhloubeného před vstupem do kaple sv. Erharda a Otýlie, uzavřeného mramorovým kamenem tmavé barvy, který byl 4 lokte (237 cm) dlouhý, 2 lokte (119 cm) široký a čtvrt lokte (15 cm) silný, s vyrytým jménem IOHANNES DE POMUK, celý hrob pak byl v polovině 15. století obehnán nízkou železnou mříží (podle tzv. *Zlatokorunské kroniky*, sepsané po husitských válkách). Na tomto místě odpočívalo pak tělo Johánka z Pomuku nejméně 323 let.

2. Svatojánská legenda

Smrt Jana z Nepomuka byla vpravdě mučednickou a vyprovokovala vzápětí vznik mnoha otázek, mezi nimi i mnoho dohadů o tom, co bylo mezi Janem z Pomuku a Václavem IV. v době výslechů vysloveno – odtud pravděpodobně pramení vznik první zprávy o tom, že Jan byl utopen mimo jiné

i proto, že králi řekl cosi o tom, že jména krále je hoden pouze ten, kdo dobře vládne, která se objevila poprvé zhruba 30 let po Nepomukově smrti.

Tajemno, které obestíralo dohady o pravé příčině mučení generálního vikáře, nejasné okolnosti výslechu arcibiskupova podřízeného, které vyústily v jeho umučení, daly téměř okamžitě vzniknout spekulacím o tom, jaká doznání chtěl panovník od Johánka získat: byla to snad snaha Václava IV. získat od arcibiskupových pomocníků svědectví o Jenštejnových skutcích a plánech? Nebo měl snad generální vikář pouze „zástupnou roli“ a zemřel na mučidlech místo arcibiskupa Jana z Jenštejna? Po čtyřiceti letech od umučení Janova se pak objevuje poprvé písemně otázka zpovědního tajemství, která měla pro kanonizaci Johánka z Pomuku zásadní význam.

Skutečností zůstává, že rychlému vzniku legendy o krutém mučení Jana z Pomuku a utopení mučedníka ve Vltavě byly okolnosti roku 1393 více než nakloněny: vysoká šlechta se začínala kriticky stavět ke způsobu vlády Václava IV., který mu ostatně veřejně vytkl i Jan z Jenštejna, takže záhy po skonu generálního vikáře se začínají ozývat (skryté či otevřené) kritiky krále za zločin spáchaný „na doktoru Johánkovi“, které vidí Janovu smrt jako do nebe volající nespravedlnost a nepřímou ji hodnotí jako mučednictví. Vyschnutí řeky Vltavy, které v létě roku 1393 následovalo a je zaznamenáno v České kronice, si současníci logicky vyložili jako jeden z božích trestů.

- Obžaloba Jana z Jenštejna

Hlavním historickým pramenem a dokladem pro podporu legendy o svatém Janu Nepomuckém byla obžaloba Jana z Jenštejna, která byla objevena ve Vatikánském archivu až roku 1752 a kterou arcibiskup podal v Římě u papeže Bonifáce IX. sotva čtvrt roku po tragické události, v létě 1393. Ve stížnosti se arcibiskup dožadoval zahájení kanonického procesu, jako příčinu smrti svého podřízeného uvádí Jenštejn plnění úředních povinností. Zároveň zde již také Nepomuckého nazývá „*iam martyr sanctus*“, tedy svatým mučedníkem. S žalobou však Jan z Jenštejna u papeže neuspěl a v červnu 1400 zemřel v Římě téměř zapomenut.

Sláva charismatického arcibiskupa Jana z Jenštejna pomasla, naopak proslulost doktora Johánka začínala nabývat na síle, přestože bezprostředně po jeho smrti byly reakce na ni v Čechách spíše zdrženlivé, ačkoli, jak se zdá, veřejnost byla o způsobu smrti generálního vikáře poměrně přesně informována.

- Svědectví kronik

Pro odpůrce panovníka byla situace kolem smrti generálního vikáře vynikajícím argumentem a osobnost Václava IV. začala záhy nabývat rysů zuřivého, líného a opilého tyrana na českém trůně, o něco později už byl Václav IV. dokonce běžně srovnáván s Neronem a Herodem. Navíc, přestože Jan z Pomuku byl jedinou přímou obětí králova hněvu, náboženská veřejnost (a nejen ona) pojala tento akt jako součást všeobecného útoku na duchovní počátkem devadesátých let 14. století. Také roudnický převor Petr Klarifikátor (byl arcibiskupovým rádce a osobně znal Jana Nepomuckého) přispěl svým latinským životopisem Jana z Jenštejna, sepsaným v letech 1400 - 1403 k upevnění tohoto obrazu ukrutného krále a svatého mučedníka.

Velmi zajímavý je pohled domácích kronik, které v době Václava IV. v Čechách vznikly a které se zachovaly v prepisech z 15. století, z nichž pouze jedna končí zápisem z roku 1411. Jedná se většinou o různá zpracování česky psaných tzv. *Starých letopisů českých*, která pokračují až do konce 15. století i období pozdějších. Většina z těchto kronik totiž ke smrti Janově uvádí přes drobné obměny obsahově téměř totožné zápisy, takže je nasnadě, že pravděpodobně vycházely, ať už přímo nebo nepřímou, ze stejných pramenů, totiž pramenů, sepsaných Janovými současníky. Zvláštní je, že v několika z těchto kronik nalezneme také již zmínku o tom, že se nikdo neodvažoval vstoupit na Janův hrob.

Přejímáním a opisováním záznamů získává postava generálního vikáře čím dál více postavení legendárního neochvějného zastánce pravdy a morálky a důvod jeho umučení dosahuje zcela nových rozměrů. V kronice Ondřeje Řezenského z roku 1422, se stal příčinou umučení doktora Johánka onen údajný výrok Jana Nepomuckého o tom, „že *ten je hoden jména krále, kdo královstvím dobře vládne*“.

- Mučedník zpovědního tajemství

Otázka zpovědního tajemství (tedy povinnosti kněze zachovat v naprostém tajemství hříchy, z nichž se mu kající během svaté zpovědi vyznal) měla pro další vývoj legendy zcela mimořádný význam. Poprvé zaznamenal vyprávění o zpovědním tajemství rakouský kronikář, vzdělanec a diplomat Tomáš Ebendorfer z Haselbachu kolem r. 1450 ve svém díle *Kronika římských králů*, psaném na příkaz císaře Fridricha III. Zde je Jan z Pomuku už přímo označen za královnina zpovědníka a vyslovena domněnka, že příčinou jeho smrti bylo odmítnutí vyzrazení zpovědního tajemství.

Otázka zpovědního tajemství a to, zda Jan Nepomucký skutečně mohl být jako generální vikář královniným zpovědníkem, byla v legendě o Janu Nepomuckém vždy velmi diskutovanou záležitostí. Předkládalo se mnoho nepřímých důkazů pro i proti, např. to, že doktor Johánek byl právníkem a nikoli teologem, ovšem naproti tomu stojí fakt, že jako kněz, pohybující se u dvora, mohl zpovídat kohokoli – i královnu. Není však nijak doloženo, že královniným zpovědníkem opravdu byl. Na druhou stranu, v žádných pramenech není doloženo jméno ani jediného z jejích zpovědníků. Přestože zpráva o zpovědním tajemství tedy nebyla ničím podložena, veřejnost ji velmi rychle přijala za naprosto hodnověrnou. Bylo to snad proto, že pro laické věřící byla jako důvod umučení generálního vikáře pochopitelnější než mocensko-politický spor arcibiskupa a krále, nebo snad lépe posloužila jako další z důvodů ke svatořečení?

O zakotvení příběhu královnina zpovědníka v nepomucenské legendě se zasloužil především Mistr Pavel Žídek, který vytvořil ve své česky psané *Spravově* z roku 1471 soubor rad a naučení určených panovníkovi (Jiřímu z Poděbrad). Přestože v některých pramenech je Žídek označován jako povrchní historik, pro vznik nepomucenské legendy má její sepsání dva zásadní významy: byla nejstarším pramenem pro barokní autory a nebyl v ní uveden ani rok zpovědníkovy utopení, ani jméno královny, což mělo za následek vznik největšího omylu, který způsobil pozdější vytvoření druhého mučedníka Jana Nepomuckého, jenž v podstatě zatlačil osobu Jana z Pomuku do pozadí natolik, že byl 19. března 1729 prohlášen za svatého.

Ačkoli se všeobecně za duchovního otce této fatální chyby považuje Václav Hájek z Libočan, původ tohoto omylu je starší. Václav Hájek totiž pravděpodobně vycházel ze zápisů kapitulního děkana Pražského hradu, Jana z Krumlova, který se někdy v roce 1483 rozhodl vypsát události kapituly za posledních 100 let, tedy od roku 1383. Zaměnil však Johánka z Dubé, kapitulního děkana v letech 1341-1442, za Jana Nepomuckého a při nápravě jmen opomněl opravit i datum, zároveň také mylně zahrnul Jana Nepomuckého mezi děkany svatovítské kapituly. Tento mylný údaj se nakonec objevil i na mříži kolem mučedníkovy hrobu, byl proto barokními autory nepomucenské legendy považován za starší, a tudíž hodnověrnější, než údaje Žídkovy *Spravově*. Před polovinou 16. století se tedy objevují v české historii dva duchovní, utopení na příkaz krále Václava IV., z nichž pouze jeden, zcela fiktivní, bude o dvě století později svatořečen.

- Stvoření světce

Katolický kněz a kazatel Václav Hájek ve svém spise s názvem *Kronika česká* (1539), vytvořil rozhodující zdroj informací o českých dějinách v 16. a 17. století, a to nejen pro katolíky. Později se například stala základem i pro balbínovské pojetí nové české historie.

Hájek pravděpodobně z převzatých údajů z pergamenu se zápisem děkana metropolitní kapituly nedokázal rozeznat společný původ obou duchovních, a proto zcela jednoduše ponechal ve svém příběhu Jany dva. Do roku 1383 umístil utopení královnina zpovědníka Jana Nepomuckého, kterého

pro nevyzrazení manželčina zpovědního tajemství nechal Václav IV. tak krutě připravit o život, do roku 1393 pak utopení sufragána arcibiskupova doktora Johánka králem z důvodu potvrzení nového opata kladrubského kláštera proti vůli králově. Bohužel, ani datum smrti Jana Nepomuckého nedokázal Hájek správně zařadit: královnin zpovědník tedy podle něj zemřel 2. května, arcibiskupův sufragán 19. dubna. Takový zmatek v údajích by se dal snad vysvětlit tím, že Hájek byl nucen pracovat ve spěchu, aby svým dílem předstihl kroniku Martina Kuthena ze Springberka. Přes velký vliv Hájkovy kroniky utrakvističtí historikové však stále zachovávali pouze příběh doktora Johánka, umučeného kvůli kladrubské volbě.

Také hrob mučedníka, postupně opřádaný pověstmi, přitahoval pozornost. Ta zesílila zejména v roce 1556, kdy do Prahy přišli jezuité, kteří založili u sv. Klimenta na Starém městě svoji kolej. Právě tady pravděpodobně vznikaly další a další pověsti o zázracích, které zemřelý zpovědník konal, zejména o trestech, které směřoval na každého, kdo opovržlivě vstoupil na jeho hrob a o jejichž pravosti bylo baroko hluboce přesvědčeno. V polovině 16. století pak vyzdvižení nutnosti ústní zpovědi a důrazu na její posvátný charakter, které vyslovil Tridentický koncil, ještě umocnilo vnímání síly osobnosti umučeného zpovědníka. V roce 1602, v latinské sbírce *Svaté hymny* od Jiřího Bartholda z Breitenberka (zvaného podle jeho rodiště Pontanus), se také poprvé setkáváme i s vyobrazením mučedníka Jana jako zpovědníka.

Zásadní období ve vývoji legendy o svatém Janu Nepomuckém znamenala doba českého stavovského povstání 1618 – 1620. Kalvínské obrazoborecké hnutí (zejména za účasti kalvínského kazatele Abrahama Sculteta) se nevyhnulo ani Svatovítskému chrámu a již za několik dní po zpusťování katedrály (bourání některých oltářů, otvírání hrobů a relikviářů) se objevily zvěsti o kruté pomstě Jana Nepomuckého, kterou uštedřil těm, kdo vztáhli ruku na jeho hrob. Někdy kolem roku 1621 - 1623 již tuto pomstu vyobrazil ve svém dřevěném reliéfu, nyní umístěném poblíž svatojánského hrobu, řezbář Kašpar Bechteler.

3. Kult svatého Jana Nepomuckého

- Cesta k blahorečení

První úcta prostřednictvím katolické liturgie byla prokázána Janu Nepomuckému 16. července 1621, kdy v obnovené svatovítské katedrále arcibiskup posvětil nově vybudovaný oltář „ku cti Panny Marie, svatých Klimenta, Lucie, Otýlie a blahoslaveného Jana Nepomuckého, slavného mučedníka“. Od tohoto okamžiku byl Jan Nepomucký označován za blahoslaveného i svatého - téměř sto let před tím, než došlo k jeho kanonizaci, což svědčí o nezměrné úctě a vážnosti, kterou barokní Čechy svému novému světci prokazovaly.

Význam nastupujícího světce nabýval na intenzitě. Díky kultu mučedníka Jana Zpovědníka stoupl význam svatě zpovědi, která získala zpět svoji vážnost a důstojnost. Nastupující pobělohorská protireformace přidala k tradičním zemským patronům nového světce. Na obraze pro interiér katedrály z roku 1631 je Jan Zpovědník zařazen již mezi ochránce svatovítské katedrály.

Roku 1641 dal olomoucký biskup arcivévoda Leopold Vilém postavit na hrob Jana Nepomuckého obří jeruzalémský svícen, ozdobený soškami všech sedmi zemských patronů, který se zde zachoval (bohužel bez sošky světce) dodnes.

Druhé centrum nepomucenské úcty vznikalo v západočeském mučedníkově rodišti: Nepomuku. Pravděpodobně již roku 1660 byl zde postaven z iniciativy rodiny Františka Karla Šternberka, nejvyššího zemského sudího a pána na Zelené Hoře, na počest svatého Jana Nepomuckého na místě bývalé kapličky kostel. Vzhledem k tomu, že nemohl být zasvěcen Janu Nepomuckému, byl vysvěcen jako kostel sv. Jana Křtitele. Na hlavní oltář byl zavěšen proti všem církevním pravidlům obraz Jana Nepomuckého, malovaný pravděpodobně Karlem Škrétou.

Vznikla také útlá knížka s latinskými, českými a německými verši s názvem *Fama posthuma – Posmrtná pověst*, vydaná roku 1641, která byla prvním pokusem o vytvoření souvislého životopisu

Jana Nepomuckého. Bohuslav Balbín do svého katalogu sto čtyřiatřiceti českých světců, blahoslavených a lidí zbožné památky, proslulých dobročinností nebo umučených pro svou víru, s názvem *Bohemia Sancta (Svaté Čechy)* zařadil (podle Hájkovy *Kroniky*) i generálního vikáře Jana, utopeného pro potvrzení volby kladrubského opata roku 1393.

V místě, kde bylo Janovo tělo svrženo do Vltavy, byla postavena první svatojánská socha, od roku 1700 bylo možno vidět údajný první hrob Jana Zpovědníka v kostele sv. Kříže Většího, na pražském hradě mohli návštěvníci vidět vězení (postavené až v době jagellonské), ve kterém byl údajně Jan mučen. V Žatci, údajném městě Janových studií, vzniklo další centrum svatojánské úcty. Svatojánský kult, částečně vytvořený českým barokním nacionalismem, se začal šířit po celé zemi a postupně i za hranice.

Životopis Jana Nepomuckého s názvem *Život svatého Jana Nepomuckého, pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka*, sepsaný v letech 1670 – 1671 vlastencem Bohuslavem Balbínem, je odrazem tohoto patriotismu. V zájmu koncepce „svatých Čech“ lze pochopit i Balbínovo uznávání pravosti zázraků Jana Nepomuckého, což je zcela pochopitelné i s ohledem na skutečnost, že Balbín byl v první řadě jezuitským knězem. Poprvé se ovšem nepomucenská tematika objevila v Balbínově díle v roce 1668, ve velkém spise *Výtah z českých dějin (Epitome rerum bohemicarum)*, v nichž jsou (podle Hájkovy *Kroniky*) zmíněny osudy obou duchovních. Životopis Jana Zpovědníka, který byl napsán podle latinského pojednání o „blahoslaveném Janu Nepomuckém“, díla Balbínova přítele, svatovítského kanovníka Jana Ignáce Dlouhoveského, byl roku 1673 přetištěn s drobnými opravami ve *Svatých Čechách (Bohemia Sancta)*. Celá legenda byla pak velmi rychle přeložena z latinského originálu do němčiny a češtiny, v období kanonizace Jana Nepomuckého pak do mnoha jazyků Evropy, jezuitští misionáři šířili příběh umučeného zpovědníka i v Číně, Japonsku a Malajsii.

U díla Dlouhoveského i Balbína je nejen pozoruhodné, že uvádějí množství podrobností ze světcova života (dětství i studií), které jiným autorům nebyly známy, ale i to, jakým způsobem k těmto detailům došli. K jejich vytvoření je totiž pravděpodobně inspirovalo umělecké vyobrazení Janova života (např. Karla Škréty) nebo místy využili výpůjček z jiných životopisů svatých, a to podle osvědčených schémat. Shodné u obou autorů je i datum mučednickovy smrti, 16. květen, což je dokladem toho, že Balbín skutečně vycházel z Dlouhoveského spisu. Jakkoli byl ovšem životopis Jana Nepomuckého historickou fikcí, byl zdařilou, literárně zpracovanou barokní legendou a stal se jedním z podkladů pro Janovo blahořečení.

- Beatifikace

Beatifikace (blahořečení) je základní podmínkou k tomu, aby mohl být mučedník prohlášen za svatého. První etapu na cestě k blahořečení Jana Nepomuckého zahájil císař Leopold I. svým požadavkem na zjištění podmínek pro konání mše k počtě Jana Nepomuckého, zaslaným do Říma. Protože iniciativa císaře nepřinesla žádný výsledek, vložila se do věci v roce 1697 svatovítská kapitula.

K zahájení beatifikačního procesu došlo ovšem až v roce 1714 po nástupu nového arcibiskupa hraběte Ferdinanda Khümburga. Oba beatifikační procesy, jejichž úkolem bylo shromáždění všech podkladů pro „apoštolský“ proces v Římě, a to včetně zaznamenaných výpovědí z výslechů o vykonaných zázracích, byly ukončeny v květnu 1720, kdy byly podklady předány papežské kurii. Přes oprávněnou kritiku Prospera Lambertiniho, pozdějšího papež Benedikta XIV., významného teolog a kritického historografa, byl 31. května 1721 Jan Nepomucký prohlášen za blahoslaveného. Významně k tomu přispěl nález světcova „jazyka“, k němuž došlo během beatifikačního procesu při otevření Janova hrobu v roce 1719.

- Jazyk svatého Jana Nepomuckého

Nález této relikvie, jejíž pravou „totožnost“ odhalil až tým Prof. MUDr. Emanuela Vlčka, DrSc. teprve v roce 1973, byl zásadním momentem v procesech beatifikace i kanonizace Jana Nepomuckého.

Při exhumaci světceva těla byl 15. dubna 1719 za přítomnosti arcibiskupa Ferdinanda hraběte Khünburgera, lékaře dr. Jana Františka Löwa z Erlsfeldu a dalších osob objeven kus načervenalé tkáně, označený hlavním znalcem dr. Löwem jako jazyk.

Nález „jazyka“, hmatatelného důkazu ušlechtilé mlčenlivosti, který „poskytl“ věřícím sám svatý mučedník, zaznamenala veřejnost vpravdě jako další zázrak – jeho jasná barva a relativní pružnost byly označena Löwem i ostatními lékaři za nadpřirozené, což pravděpodobně velkou měrou přispělo k urychlení zahájení kanonizačního procesu.

Svoji významnou úlohu sehrál v pozdějším procesu kanonizace „jazyk“ i v roce 1725, kdy proběhlo otevření hrobu Jana Nepomuckého dne 17. ledna 1725 a 27. ledna 1725 znovu zkoumán i „jazyk“. Během tohoto procesu došlo k další „nadpřirozené události“: hmota „jazyka“ během třičtvrtě hodiny zčervenala a zduřela a tento stav se po celou dobu pozorování, tedy asi další dvě hodiny, nijak nezměnil. Tento úkaz se nepodařilo logicky vysvětlit ani přítomnému anatomovi Linhartu Ferdinandu Meisnerovi. Nebylo pochyb o jeho nadpřirozenosti. Svatá relikvie byla uložena do stříbrné schránky, následně zapečetěna a uložena do rakve k Janovým ostatkům. Zázračné schopnosti mučedníkovy byly potvrzeny.

Nadšené a bouřlivé oslavy Janova blahořečení oslavily země Koruny české v Praze s velikou pompou 4. července 1721. Blahoslavený Jan byl oficiálně uznán zemským patronem dokonce za přítomnosti císařovny Alžběty, která se oslav účastnila cestou do Karlových Varů. I tělu svatého mučedníka prokázala církev nejvyšší pocty: bylo vyzdvíženo z hrobu, oblečeno do nádherného kanovníckého roucha a uloženo do skleněné rakve. Do rukou mu vložili mučednickou palmu, krucifix a zlatý a stříbrný klas, čímž získaly jeho ostatky náležitou barokní podobu, ozdoben byl i zlatou korunou s drahokamy. Skleněná rakev i nezbytný „jazyk“ v křišťálové nádobě vévodili velkolepému procesí. Po průvodu byl „jazyk“ slavnostně uložen do nového relikviáře a ten pak do monstrance, následně zapečetěné a uložené do ostatkového oltáře ve svatováclavské kapli katedrály sv. Víta. Čechy slavnostně přijaly „svého“ světce...

- Kanonizace Jana Nepomuckého

Již rok po blahořečení byl na základě souhlasu papeže Inocence XIII. zahájen v Arcibiskupském paláci 18. července 1722 apoštolský kanonizační proces. Byly zahájeny výslechy svědků, které měly předložit důkazy o mučednictví a zázracích, jichž od 8. dubna 1723 do února 1725 proběhlo čtyřiapadesát.

Průběh výslechů ukázal sílu nepomucenského kultu v Čechách. Mučedník Jan byl pro katolické věřící osobou blízkou, takřka důvěrnou. Obrazy Jana Nepomuckého zdobily vesnické domácnosti i kostely, sochy mlčenlivého duchovního, ať už pocházely z neumělých rukou amatérského řezbáře nebo z rukou renomovaných umělců, shlížely na kolemjdoucí z výklenkových kapliček domků, zdobily kaple i mosty. Socha svatého Jana, vytvořená Janem Brokoffem v roce 1682 pro Karlův most, se stala mezinárodní normou a takřka závaznou předlohou pro ztvárnění podoby tohoto světce. Síla ducha mlčenlivého zpovědníka byla prostřednictvím svatojánských modliteb všudypřítomnou. Barokní krajina zemí Koruny české byla bez ohledu na vzdálenost od Janova rodiště krajinou Nepomukovou.

Proces jednání, během kterého pověřené osoby znovu prohlédly staré historické knihy, prozkoumaly mučedníkův hrob (jak již bylo uvedeno), spočítaly votivní dary a opsaly veškeré nápisy související s Janovou památkou, byl ukončen sepsáním kanonizačních protokolů, odvezenými v létě roku 1725 do Říma. Na základě souhlasu Benedikta XIII. byl apoštolský proces kanonizace zahájen.

Vzhledem k tomu, že kanonizační apoštolský tribunál představoval velmi nákladnou záležitost, bylo k urychlení a hladkému průběhu procesu nutno shromáždit velké množství finančních prostředků. I v tomto případě se u věřících projevila nesmírná oddanost budoucímu světcovi: na základě výzev farářů i žádosti, kterou adresoval svým poddaným sám císař Karel VI., se podařilo během rekordně krátké doby získat sumu vyšší než devadesát tisíc zlatých.

Řím se svatořečením otálel, nicméně v roce 1728 kardinálové konečně zahájili posuzování zázraků, jehož podkladem se stal sumář (tištěný výtah z procesních protokolů) šesti údajných zázraků Jana Nepomuckého. Jednalo se hlavně o nadpřirozené dochování světce „jazyka“ (při nalezení roku 1719), o nadpřirozené „chování“ této relikvie (při zkoumání roku 1725) a čtyři „zázračná záchranění“: v prvním případě se mělo jednat o zázrak uzdravení Terezie Krebsové, které hrozila atrofie paže v roce 1701, ve druhém případě o zázrak záchranění Rozálie Hodánkové před utopením v řece v roce 1718, ve třetím případě šlo o zázrak záchraně Václava Buška před utonutím ve studni v roce 1712 a čtvrtým případem zázraku bylo uchránění města Nepomuku před morem v roce 1680.

Teprve 11. ledna 1729 byly uznány čtyři svatojánské zázraky za prokázané a Praha uslyšela dlouho očekávaný výsledek: Jan Nepomucký bude v roce 1729 kanonizován, česká země vydala svou svatost...

Ani nákladnost obřadu kanonizace Jana Nepomuckého nemohla zastínit triumf nepomucenského kultu. Hrabě Špork zajistil vydání životopisu nového českého světce, byly vydány také pamětní medaile pro kardinály a zajištěny velké obrazy pro slavnostní průvod.

Velkolepá kanonizace proběhla 19. března 1729, na den sv. Josefa, v bazilice sv. Jana v Lateránu. Na výzdobě baziliky pracovalo mnoho významných architektů a výtvarných umělců: nad štítem chrámu byl vyobrazen Jan Nepomucký se svými atributy (kromě kříže a palmy to bylo pět hvězd, které snad připomínají světla na Vltavě při jeho utopení, počet Janových ran i počet rybářů, kteří vyzvedli jeho tělo z řeky či pět písmen latinského slova „TACUI“ (mlčel jsem), které kromě Panny Marie nezdobí žádného jiného světce), jehož vítali na nebesích Jan Křtitel a Jan Evangelista, interiér baziliky zdobilo množství Janových obrazů, soch, květin, svící a další výzdoba. Slova papeže Benedikta XIII., jimiž ohlásil světu svatořečení Jana Nepomuckého, prvního světce, jenž byl umučen pro zpovědní tajemství, jsou dodnes uchována v kanonizační bule s názvem *Christus Dominus*.

Po osm dnů (od 9. do 16. října 1729) v Praze oslavovaly Čechy jednou z největších barokních slavností vyvrcholení letitého úsilí o uznání svatosti mučedníka Jana, nejen jako patrona Čech, ale i jako ochránce habsburské monarchie. Oslavy však probíhaly po celých Čechách – mohutným procesím v Nepomuku ve dnech 17. – 24. října 1729, kdy došlo do Nepomuka 49 procesí, před oltářem sv. Jana Nepomuckého bylo slouženo 148 mší pro 33 000 poutníků, třídenními pobožnostmi v Litoměřicích a Hradci Králové v roce 1730 atd.

Mnoho svatojánských poutí bylo ještě každoročně vykonáno, mnoho soch, obrazů, kaplí i chrámů bylo v Čechách vytvořeno ke slávě svatého Jana Nepomuckého. Bylo vybudováno velkolepé mauzoleum v místě Janova hrobu ve svatovítské katedrále, v roce 1730 byl Nepomuk císařem Karlem VI. povýšen na město a na jeho pečeť přibyl obraz slavného světce. V roce 1722 byla dokončena pozoruhodná hvězdicovitá symbolická stavba na Zelené Hoře u Žďáru nad Sázavou, vystavěná Janem Blažejem Santinim, v letech 1730 – 1738 vyrostl velkolepý chrám sv. Jana Nepomuckého od Kiliána Ignáce Dientzenhofera i mnoho dalších.

- Počátek konce

Legenda o mučedníkovi svatě zpovědi začala být však postupem času zpochybňována. Paradoxně nikoli z popudu protestantských odpůrců, ačkoli těm logicky byl okázalý nepomucenský kult proti mysli, ale zejména díky pochybnostem v řadách samotných katolíků. Jejich snahy o pravdivost katolické historiografie vyústily do sporů o svatého Jana v katolické církvi, které trvají dodnes. Kult svatého Jana Nepomuckého však žije dál. Je pevnou součástí české historie a tradice, a proto nás bude mlčenlivý světec nadále provázet po vesnických návších i mostech.

„Smrt nevinného muže bude vždy dojímati srdce lidská....“ (Dr. Jan Herben)

4. Seznam použité literatury a pramenů:

- HERBEN, Jan: *Jan Nepomucký: Spor dějin českých s církví římskou*. 2. vydání. Praha 1893. 112 s. ISBN nezjištěno.
- HERBEN, Jan: *Jan z Pomuku a Jan z Nepomuku*. Hradec Králové 1910. 23 s. ISBN nezjištěno.
- POLC, Jaroslav Václav: *Svatý Jan Nepomucký*. Praha: Zvon 1993. ISBN 80-7113-071-0.
- RAVIK, Slavomír: *O světcích a patronech*. Praha: KMa 2006. 669 s. ISBN 80-7309-343-X.
- ROYT, Jan: *Obráz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha: Karolinum 1999. 362 s. ISBN 80-7184-662-7.
- VLČEK, Emanuel: *Jan z Pomuku (Sv. Jan Nepomucký). Jeho život, umučení a slavné působení ve světle současné historie a antropologie*. Praha: Vesmír 1993. 69 s. [16]. ISBN 80-901131-3-3.
- VLNAS, Vít: *Jan Nepomucký. Česká legenda*. Praha: Mladá fronta 1993. ISBN 80-204-0358-2.

